

Oponentský posudek k disertační práci Mgr. Katsiaryny Ramasheuské „Specifika češtiny ruských studentů (se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)“

Ve své disertaci se autorka ujala vysoce aktuálního tématu z pomezí oblasti kontaktní lingvistiky a didaktiky češtiny jako cizího jazyka: popisuje některé charakteristické jevy českého projevu rodilých mluvčích ruštiny s různou dobou studia češtiny. Popis spojuje s některými doporučeními pro praktickou jazykovou výuku češtiny u dané cílové skupiny.

Krátký úvod (s. 11) je v podstatě pouze komentářem k obsahu. Kapitola 1 („Základní cíle a metodické postupy“) přináší přehled o motivaci tématu, o materiálové bázi, o cílech práce, o konkrétních zkoumaných jevech a o použitých metodách (s. 12-15). Autorka zde zdůrazňuje význam ruskojazyčné imigrace do České republiky a nevyhovující stav poznatků o jejich jazykové integraci, za cíl si proto klade popis dovedností rodilých mluvčích ruštiny s různou dobou studia češtiny v oblasti několika míst z fonetiky a gramatiky češtiny, která jsou tradičně známá jako problematiska pro rodilé mluvčí ruštiny. Zároveň tak chce přispět k vylepšení metod výuky češtiny pro tuto cílovou skupinu. Předmětem práce jsou reflexivní zájmena *se* a *si* (jak z hlediska lexikálního, tak z hlediska syntaktického), tvary pomocného slovesa *být* v préteritu sloves (jak z hlediska morfologického, tak z hlediska syntaktického), neemfatické („krátké“) tvary osobních zájmen (z hlediska morfologického i syntaktického) a kvantita vokálů. Tyto jevy se zkoumají jakou součástí „mezijazyka“, útvaru ovlivněného mateřštinou probandů a směřujícího k cílovému jazyku, k češtině. Základním metodickým postupem je chybová analýza, která se spojuje s kontrastivním pohledem na češtinu a ruštinu, pomocí něhož chce autorka chyby vysvětlit. Relevanci nalezených faktů kontroluje autorka pomocí statistických testů. V odstavci 1.6 „Předpoklady“ autorka vyslovuje svou hypotézu, že „potíže při akvizici češtiny ruskojazyčnými mluvčími pramení z přeceňování pozitivního transferu a nevhodně zvolené metody výuky, která opomíjí negativní vliv mateřského jazyka a nezaměřuje se na dostatečnou diferenciaci jevů v obou jazycích podobných“ (s. 15). Kapitola 2 je věnována „mezijazyku“ (s. 16-25). Autorka zde konstatuje, že proces osvojování cizího jazyka lze pozorovat pouze na základě projevů probandů a jejich výpovědí o něm, že ovládnutí cizího jazyka na úrovni jednoduché komunikace je druhem bilingvismu a že se jedná o bilingvismus subordinační, kde cizí jazyk je podřízen mateřštině, což je významné při procesu učení se cizího jazyka v dospělosti (s. 17). Jazykový kontakt/bilingvismus vede k jazykovým změnám: nahrazení jednoho jazyka druhým, přepínání kódů nebo splynutí obou jazykových systémů. V rámci procesu učení se cizímu jazyku se identifikují prvky mateřštiny s prvky cílového jazyka a naopak (s. 18n.). Z toho vzniká „mezijazyk“: „Ve chvíli, kdy mluvčí začne používat v komunikaci cílový jazyk (B), který ještě zcela neovládá, vytvoří se mezijazyk, který bude zahrnovat všechny typy deformací, jež mluvčí vysloví nebo napíše ve snaze napodobit osvojovaný jazyk“ (s. 19n.); názory na systémovost tohoto útvaru se přitom liší, jak autorka zdůrazňuje (s. 21). Dochází k transferu z mateřštiny (který může být jak pozitivní, tak i negativní) a k simplifikaci.

Tyto jevy mohou po delší výuce ustoupit, dochází ovšem i k fosilizaci (prvek pocházející z mateřštiny i po delší době není realizován v cílovém jazyce podle normy tohoto jazyka). Analýza „mezijazyka“ je důležitá pro sledování pokroku v procesu osvojování druhého jazyka (L2), ale také pro identifikaci typických chyb, které se u mluvčích téže mateřštiny vždy znova opakují, a pro určení jejich příčiny (s. 23). Ve třetí kapitole („Problematika osvojování češtiny ruskojazyčnými mluvčími a její vyučování“, s. 25-148) autorka předkládá vlastní materiál a jeho analýzu. Nejdříve zde komentuje problematiku osvojení jazyka blízkce příbuzného a obecně problematiku morfosyntaktických jevů (zejm. slovosledu) v procesech osvojování cizích jazyků, než se pak věnuje konkrétním zkoumaným jevům. Nejdříve jsou tyto jevy kontrastivně popsány (s. 31-34 reflexivní zájmeno, jeho syntaktické chování a funkce, s. 35n. pomocné sloveso v préteritu, s. 36 pozice osobních zájmen ve větě). Následuje popis materiálu pro tuto část výzkumu (databáze CHRUP, tedy psané texty, s. 37n.), pak jsou představeny výsledky: nejdříve používání enklitického reflexivního zájmena *se* (s. 38-47), pak používání enklitického reflexivního zájmena *si* (s. 47-55), dále používání pomocného slovesa *být* v préteritu (s. 55-63) a nakonec používání enklitických tvarů osobních zájmen (s. 63-68). Autorka zde konstatuje, že největší problém představuje pro mluvčí ruštiny reflexivní zájmeno *si*: probandi udělali chybu téměř v polovině případů (s. 48), a to drtivou většinou tím, že příklonku nepoužívali (s. 49). Mírně pokročilí ji sice užívají častěji než začátečníci¹, ale počet chyb (včetně chybného slovosledu) zůstává téměř stejný (s. 53). Reflexivní zájmeno *se* bylo oproti tomu použito správně v 70% případů a chyby se dělily téměř půl na půl na vypuštění a chyby ve slovosledu (s. 40). Navíc mírně pokročilí probandi vykazují výrazně lepší výsledky než začátečníci (s. 45). Ještě vyšší je podíl správných užití v případě pomocného slovesa *být* v préteritu (skoro 78%); na druhou stranu je zde podíl chyb vypuštěním téměř dvě třetiny (s. 56). U mírně pokročilých probandů chybovost ještě jednou výrazně klesá (na 12%), zbývající chyby jsou ale nyní ve dvou třetinách chyby ve slovosledu (s. 60). V případě enklitických tvarů osobních zájmen je chybovost celkově kolem 25%. Téměř 80% těchto chyb vzniklo nesprávným slovosledem, zbytek vypuštěním osobního zájmena (s. 64). Délka studia se odráží pouze tak, že se enklitické tvary zájmena výrazně méně vynechají, celková chybovost ovšem neklesá, tedy slovosledová pozice klitika zůstává pro rodilé mluvčí ruštiny tvrdým oříškem (s. 66n.). Další část předložené práce (3.3. „Zpracování mluveného materiálu z Fonetické databáze“, s. 76-148) je věnována analýze mluvené produkce ruských probandů.² Tato část se dělí na dvě spolu nesouvisející části: jednak analýzu dvou ze čtyř morfosyntaktických jevů, které předtím byly popsány v psané produkci, totiž klitického reflexivního zájmena *se* a rovněž klitických tvarů préteritálního auxiliáru *být* (s. 78-113)³, a jednak analýze realizace kvantity vokálů v češtině, tedy ryze fonetickému, resp. fonologickému jevu (s. 117-146). V první části autorka ukazuje, že probandi chybovali u reflexivního zájmena *se* v 33% případů (tedy zhruba stejně jako ve psaném projevu), ale podíl chyb vypuštěním tvoří přes 80% (s. 79n.). Chybovost se s přibývajícím délkou studia snižuje (z téměř 45% na necelých 23%), výrazně vysoký podíl vypuštěného zájmena oproti slovosledně nesprávně použitému se ovšem prakticky nemění (s. 84). Ohledně používání préteritálního auxiliáru *být* autorka konstatuje, že v mluvených textech je chybovost necelých 29% (tedy o něco málo víc než v psané produkci), přitom je podíl chyb

¹ *Začátečníci* – probandi s výukou češtiny do jednoho roku, *mírně pokročilí* – probandi s výukou češtiny do dvou let (s. 38).

² Na rozdíl od předchozí části výzkumu je v této části obsažena i skupina *pokročilých probandů* (studium češtiny dva roky a víc) (s. 77).

³ Klitikon *si* a neemfatické tvary osobních zájmen se v použitých mluvených textech nevyskytovaly s dostatečně vysokou frekvencí, aby mohly být analyzovány (s. 77).

vypuštěním ještě vyšší než v psané produkci (73%) (s. 87). Důležitý rozdíl je i v tom, že v mluvené produkci je odpovídající diference statisticky významná (s. 89). S přibývajícím délkou studia chybovost výrazně klesá od 48% u začátečníků přes 32% u mírně pokročilých na 13% u pokročilých (s. 92). Vzhledem k tomu, že korektní používání některého jevů může být lexikalizováno (u často vyskytujícího lexému se používá jev správně, citačně, jako hotová formule, i když se u ojediněle se vyskytujícího lexému, kde je třeba ho používat spontánně, korektně používat nemusí), autorka analyzuje zvláště některá v mluvených textech často se vyskytující reflexivní slovesa se zájmenem *se* (s. 98-111). Autorka dochází k závěru, že lexikální faktor hraje výraznou úlohu, a to jak pokud jde o mateřštinu (pokud ruská překladová analoga jsou rovněž reflexivní, je úspěšnost vyšší), tak pokud jde o frekvenci v češtině odpovídající skupiny studentů (málo použitá slovesa se realizují s větší chybovostí) (s. 111). Na s. 113-116 lze najít některá didaktická doporučení ohledně výuky popisovaných jevů v prostředí ruský mluvících studentů. Poslední část předložené práce tvoří, jak bylo uvedeno, fonetický výzkum. Autorka zde nejdříve představuje problém kvantity vokálů v češtině a ruštině (s. 117-119), dále mluvní takt a slovní přízvuk v obou jazycích (s. 120-125). Na s. 126n. je představen způsob analýzy fonetického materiálu: vokály vyskytující se v mluvených textech jsou podle ortoepie spisovné češtiny rozděleny na krátké a dlouhé a jejich realizace u probandů s ruštinou jako mateřštinou je hodnocena podle devíti potenciálních konstelací: D - původně dlouhá samohláska = beze změny, K - původně krátká samohláska = beze změny, KRK - krácení původně dlouhé na krátkou, KRP - krácení původně dlouhé na polodélku, KRKK - krácení původně dlouhé na velmi krátkou, tj. nadměrné krácení, DLDD - dlužení původně dlouhé na velmi dlouhou, tj. nadměrné dlužení; DLD - dlužení původně krátké na dlouhou, DLP - dlužení původně krátké na polodélku, KRKKS - krácení původně krátké na velmi krátkou, tj. nadměrné krácení. Posuzována byla česká výslovnost ruských probandů „foneticky vzdělanými rodilými mluvčími“ češtiny (patrně dvěma, srov. pozn. 44 na s. 125). Kromě kvantity byly však sledovány i kvalitativní změny vokálů, konkrétně jde o „redukcí [ə] a centralizaci [ɨ] vokálů a rovněž vypuštění hlásky“ (s. 126). Analýze bylo podrobena 2798 vokálů, z toho bylo 162 vypuštěno nebo redukováno, 2636 vokálů plně realizováno, z toho zase 1863 správně a 773 chybně. Plně realizováno bylo 2340 krátkých vokálů, z toho 1687 správně, 653 chybně (včetně redukcí a vypuštěných vokálů). Dlouhých vokálů se vyskytlo 458, z toho bylo správně vysloveno 176, chybně 282 (včetně redukcí a vypuštěných vokálů) (s. 128). V této části je jako kritérium pro analýzu používáno i pohlaví respondentů, rozdíly mezi skupinami jsou však spíše marginální nebo statisticky nevýznamné (s. 130n., s. 132). Celkově bylo přes 70% krátkých vokálů, ale pouze kolem 30% dlouhých vokálů vysloveno správně (s. 132), vzhledem k vyššímu počtu krátkých vokálů v textech je však počet chyb u krátkých vokálů vyšší než u dlouhých (s. 136). Výraznou úlohu hrají polodélky, a to jak dlužením krátkých vokálů, tak krácením dlouhých (s. 135). Počty redukovaných nebo dokonce vypuštěných vokálů jsou sice relativně nízké (s. 138), nicméně během studia češtiny výrazně neklesají (s. 139). Tato tendence – přetrvání fonetických chyb nezávisle na délce studia češtiny – se ukazuje i obecně (s. 141n.). I zde autorka poskytuje na konci (s. 146n.) některá metodická doporučení pro výuku výslovnosti češtiny v prostředí mluvících ruštiny. Poslední část práce tvoří rozsáhlé přílohy: zde jsou v tabulkách uvedeny všechny výsledky všech probandů pro všechny prozkoumané jevy a fonetické přepisy nahlas přečtených textů.

Kladně hodnotit lze už jen samotnou volbu tématu: na jedné straně je problematika učení se cizímu jazyku („L2 acquisition“) velmi aktuálním a široce diskutovaným tématem. Zadáme-li do katalogu mnichovské státní knihovny (<http://www.bsb->

muenchen.de) německé heslo *Zweitsprachenerwerb*, dostaneme přes 1700 výsledků, z toho přes 1350 monografií. Z toho vzniklo 845 výsledků (téměř 700 monografií) od roku 2000. V bohemistice toto téma naproti tomu nebylo dosud v centru vnímání, autorka píše, že „problematika osvojování a vyučování češtiny jako cizího jazyka patří k oblastem jazykovědy stále relativně neprobádaným“ (zde by asi bylo třeba doplnit, že by se v intencích autorky jednalo zejména o osvojování a vyučování češtiny jako cizího jazyka pro dospělé). Opřeme-li se o uvedenou mnichovskou státní knihovnu, pak kombinaci hesel *Zweitsprachenerwerb* a *Tschechisch* nemá žádná položka, v katalogu Národní knihovny najdeme pro klíčové slovo *čeština jazyk cizí* sice 267 položek, drtivou většinu z nich však tvoří učebnice, jen malou část lingvistické studie. Aktuálnost tématu vyplývá však i ze značné imigrace z ruských mluvčích zemí do České republiky a z toho, že pro volbu České republiky jako cílové země hraje (podle údajů imigrantů) úlohu i jazykový faktor: ruské mluvčí imigranti doufají v to, že ruština zde bude rozšířená nebo aspoň srozumitelná („респонденты (...) надеются на владение русским языком чешскими собеседниками“, Sukhanek v tisku) (kromě literatury uvedené autorkou zde odkazují na výsledky mezinárodního projektu *Nabývání druhého jazyka u rodilých mluvčích ruštiny v českém prostředí ve srovnání s německým* (GA ČR, č. P406/12/J010), hlavní řešitelky H. Gladkova a J. Besters-Dilger, z něhož pochází uvedený citát). Rovněž je třeba vysoce hodnotit skutečnost, že autorka vrhá nové světlo na problematiku vztahu blízké příbuzných jazyků v jejich výuce. Tento vztah je obvykle hodnocen převážně kladně, ve smyslu, že blízká příbuznost jazyků (konkrétně slovanských) vede k vysokému stupni vzájemné srozumitelnosti a ulehčuje tak proces osvojení,⁴ je však jasné, že v oblasti jazykové produkce tato blízkost může vést i k negativnímu transferu, když žák není schopen mezi velmi podobnými jevy dvou blízké příbuzných jazyků dostatečně diferencovat a strukturu cílového jazyka se strukturou mateřštiny ztotožňuje (srov. s. 25-27). Tato perspektiva je pro slavistiku stejně aktuální a cenná jako perspektiva vzájemné srozumitelnosti. Autorka vybírá dílčí témata (klitika, kvantita vokálů), o jejichž relevanci pro proces osvojení češtiny mluvčími ruštiny nemůže být pochyb. Orientuje se v domácí i zahraniční literatuře; s ohledem na výše uvedená čísla je jasné, že z ní musí vybrat. Svou analýzu soustavně podkládá statistickými metodami. I tento fakt je třeba vysoce ocenit, v lingvistice máme v tomto ohledu stále nedostatky. Zároveň musí autor oponentského posudku konstatovat, že jisté mezery má i on sám, naprosto není schopen posoudit, zda tyto metody byly aplikovány správně. V každém případě lze konstatovat, že statistické srovnání různých faktorů s cílem určit jejich statistickou významnost je velmi důmyslné a zajímavé. Zajímavá a bez pochyb přínosná je kontrastivní analýza výsledků v psaném a mluveném projevu alespoň u některých ze zkoumaných jevů a samozřejmě konstatace, že zkoumané fonetické chyby přetrvávají i při delším studiu. Spojení perspektiv jazykového kontaktu a výuky jazyka vč. metodických doporučení je zajímavé a může být základem pro další bádání tímto směrem v budoucnosti.

Žádoucí pro předloženou práci by byla větší explicitnost: začíná to u základních hypotéz, srov. na s. 15: „Domníváme se, že potíže při akvizici češtiny ruskojazyčnými mluvčími pramení z přečeňování pozitivního transferu a nevhodně zvolené metody

⁴ Srov. např. Sloboda, M., Brankačec, K., The mutual intelligibility of Slavic languages as a source of support for the revival of the Sorbian language, in: Fesenmeier, L. et al. (Hrsg.): *Sprachminderheiten: gestern, heute, morgen. Minoranze linguistiche: ieri, oggi, domani*. Frankfurt a. M. 2014, 25-44 (Studia romanica et linguistica 40), Tafel, K. et al., *Slavische Interkomprehension. Eine Einführung*. Tübingen 2009 a projekty Eurocom (<http://www.eurocom.uni-saarland.de>), „Mutual intelligibility within slavic languages“ (Ch. Heinz, M. Krause, WU Wien 2006/2007), „Mutual Intelligibility and Surprisal in Slavic Intercomprehension (INCOMSLAV)“ (T. Avgustinova, R. Marti, D. Klakow (SFB 1102, C4, <http://www.sfb1102.uni-saarland.de/c4.php>). O starších projektech sr. Tafel et al. (2009: 7-10).

výuky, která opomíjí negativní vliv mateřského jazyka a nezaměřuje se na dostatečnou diferenciaci jevů v obou jazycích podobných.“ Nepochybuji o správnosti a hlavně o přiměřenosti této hypotézy jako výchozího bodu pro předloženou práci, ale bylo by vhodné, kdyby autorka komentovala, jak na ni přišla. Kdo pozitivní transfer přeceňuje? Sami studenti nebo jejich učitelé češtiny? Všichni?⁵

Pokračuje to u literatury: literatury o předmětu práce je – i když mimo bohemistiku – velmi mnoho; jak autorka tedy postupovala při jejím výběru? Co zahrнула, co nezahrнула a proč? Totéž platí o použitých statistických metodách/testech: pro mnoho čtenářů – např. i pro písíciho – by také byla nutná alespoň nějaká informace o této problematice. Je to pro předloženou práci naprosto stěžejní a v nynější podobě to nepoučenému čtenáři zůstává nedostupné. Srov. např. na s. 57 úvahu „V rámci nesprávných odpovědí vyšly rozdíly mezi kategoriemi „pozice“ a „vypuštěno“ jako nevýznamné, (...). Výsledek statistického testu nás poněkud překvapil, protože procentuální hodnoty v kategoriích „pozice“ a „vypuštěno“ indikovaly poměrně velký rozdíl (*být_pozice* 37,5 %, *být_vypuštěno* 62,5 %). Ačkoliv se významnost mezi těmito proměnnými neprokázala, hodnota $p < 0,503214$ naznačuje, že tento případ je na pomezí významnosti a nevýznamnosti“ – čím to je, že tento protiklad vyšel jako statisticky nevýznamný? Souvisí to s poměrně nízkými absolutními čísly (21 vs. 35)? Má smysl při velmi nízkých absolutních počtech uvádět procenta (srov. na s. 84 v pro se_incorr ve skupině S3 2 – 11 – 1 s procentuálními údaji 14,3% - 78,6% - 7,1%, na s. 94 být_incorr. pro skupiny S2 a S3 nebo na s. 103 Tab. 66 pro narodit_se_incorr.)?

Stejně důležitá, možná ještě důležitější je otázka prezentace materiálu: pro materiálově a korpusově orientovaného lingvistu je zářející, že práce prakticky neobsahuje příklady z analyzovaných textů, tedy z psaných a ústních českých projevů ruský mluvících studentů. Citáty z materiálu (jako na s. 100 *Se jmenuju se*) jsou naprostou výjimkou. Pro čtenáře by byla vhodná na začátku každého dílčího tématu typologie chyb s příklady z materiálu.⁶ Takto zůstává proces hodnocení (co je chyba, co chybou není, jsou tam sporné případy, jaké?) téměř hermeticky uzavřený, před oči čtenáře se dostávají skoro výlučně hotové výsledky v podobě statistických tabulek a grafů.

Na druhé straně tam, kde materiál je vydatně prezentován – přepisy textu *Petřík* v příloze –, by zase byl žádoucí bližší komentář: texty jsou napsány ve fonetickém přepisu („česká národní transkripce Charis SIL“, s. 166 atd.) a opatřeny početnými barevnými značkami označujícími různé odchylky od ortoepické výslovnosti češtiny. Podle toho je v tvaru *petříku* na s. 168 následující situace: růžová barva znamená první vokál je nadměrně krácen (růžová barva znamená KRKKS - krácení původně krátké na velmi krátkou, s. 166), druhý vokál je redukován (šedá barva znamená redukci – s. 166, a redukce znamená výslovnost jako [ə] – s. 126). Bývá tedy dlouhý vokál v projevech probandů redukován na [ə], a navíc původní vokál /i:/? Zde by byl vhodný komentář, protože takovou výslovnost nelze vysvětlit přímo z ruštiny. Podobně je to ve tvaru

⁵ Obdobných míst – i když s méně závažnou tematikou – je víc, sr. na s. 74 „obecně lze ... konstatovat, že si ruskojazyční respondenti po roce studia češtiny dokážou osvojit odlišný jazykový jev natolik, že s ním následně zacházejí jako s jevem, který je v mateřštině a v cílovém jazyce podobný – na základě čeho lze to konstatovat obecně? Nebo na s. 104 „sloveso ... je ruský mluvícími studenty vnímáno jako reflexivní“ – odkud to víme?

⁶ Taková typologie má velký význam pro čtenáře, protože mu dovoluje o výsledcích diskutovat: srov. na s. 22 příklady pro „syntaktické napodobování“ *s *babičkou* a *dědečkou*, *s *tatínkem* a *mamínkem*. Tyto dva mají patrně různé pozadí, první lze vysvětlit (pokud tedy pochází od rodilého mluvčího ruštiny) analogií s ruštinou, že mluvčí buď pod vlivem ruského *с бабушкой* u *дедушкой* používá dvakrát stejnou koncovku nebo že se domnívá, že ruskému *дедушка* odpovídá v češtině také *a*-kmenové maskulinum *dědečka. Druhý případ samozřejmě z ruštiny vysvětlit nelze, zde se jedná – v ústech mluvčího ruštiny – skutečně o čistou tvarovou atrakci, kde první tvar ovlivňuje druhý.

jamusi:m na s. 170 s posledním vokálem, oproti tomu tvar **babička** na s. 173, kde redukce posledního vokálu /a/ na [ə] odpovídá fonotaktickým pravidlům ruštiny. Ve tvaru **dojdu** na s. 185 jsou oba vokály redukovány na [ə], nezávisle na místě přízvuku? Ve tvaru **petříčku** na s. 174 zelená barva značí KRK, to tj. krácení původně dlouhého vokálu na krátký, zároveň je však uveden vokál dlouhý. Jaký je poměr mezi „ortoepickou transkripcí“ barevným značením? Některé odchylky se značí patrně i na grafematické rovině, protože jsou zápisy jako na **fudbale** na s. 167 (jinde na **fodbole**, na **foodbuo:le**) nebo **patom** na s. 189, proč je tedy krácený vokál uveden jako dlouhý? Je zápis **petříku** s [i:] na s. 166 prostě omyl, protože [i:] není obsažen v „české národní transkripci“ a jeho výskyt asi nepatří ke sledovaným jevům v předložené práci, i když tento výskyt v českých projevech mluvčích ruštiny je určitě častý (stejně jako palatalizace konsonantů před /i/ a /e/, která v transkripci patrně také není značena, kromě [tʲ], [dʲ], [nʲ])? Podle s. 126 se píše polodélky jako **maš** a **pe-tra**, ale v transkriptech tato značka zřejmě není. Podle s. 166 se slovní přízvuk označuje podtržením. V transkriptech se tato značka nachází pouze někdy, přitom někdy na svém kanonickém místě (**potom**, s. 167), někdy ne (na **fodbole**, tamtéž). Kdy je slovní přízvuk označen? S touto otázkou se spojuje další, závažnější: neměla by se realizace české kvantity v mluvených projevech mluvčích ruštiny soustavně posuzovat v souvislosti se slovním přízvukem? Autorka správně popisuje na s. 119 souvislost mezi trváním vokálu a slovním přízvukem v ruštině, zohlednění přízvuku má ale pouze jako „výhled“ na s. 146.

Autorka se nijak nevyjadřuje ke stratifikaci češtiny a možným problémům spojeným s ní: je pochopitelné a určitě správné, že se drží výlučně kodifikovaného spisovného jazyka, který se nakonec v kursech, které probandí navštěvují nebo navštěvovali, i vyučuje. Na druhé straně je tato stratifikace dost výrazným znakem české jazykové situace (a to diferenčním oproti ruštině), takže by bylo vhodné demonstrovat vědomí této problematiky. Stratifikace češtiny nakonec má na zkoumané jevy i dopad, srov. ne zcela bezproblémové rozhodnutí tvary typu *já to viděl* považovat za chyby (s. 55), ačkoliv jsou vlastní i ideálním mluvčím češtiny nebo na s. 63 konstataci „Nevyskytovaly se chyby typu (...) *viděl mně* místo *viděl mě*“, kde protiklad *mně* – *mě* je pouze grafický a tvar *mne* se ani v psaném úzu už příliš nepoužívá, pokud text není formální.⁷

Ještě několik dalších poznámek: na s. 30 se v teoretických východiscích píše: „V morfosyntaktické analýze pracujeme se dvěma případy mezijazykové asymetrie: (1) kdy sledovaný jev existuje v češtině, ale neexistuje v ruštině a (2) kdy sledovaný jev existuje v obou jazycích, ale jeho užívání je odlišné.“ Zde by bylo možné doplnit, že existuje třetí možná konstelace, totiž že jev existuje v ruštině, v češtině však nikoliv, mluvčí ruštiny ho ale do češtiny zavlékají. Takovým případem by mohla být fonologická měkkost jiných konsonantů než /tʲ/, /dʲ/, /ŋ/ nebo rozlišování mezi [i] a [i:], ale také kvalitativní redukce vokálů, přičemž alespoň tyto poslední se v předložené práci v nějakém rozsahu sledují (viz výš).

Na s. 31 je typ *Vyrobilo se tam pět tun čokolády* uveden jako pasivum. Vzhledem k tomu, že v češtině v reflexivní konstrukci není možné uvést agens, bylo by možná

⁷ V (psaném) korpusu SYN je spojení *pro mne* zastoupeno 45'000krát, spojení *pro mě* 142'000krát (www.korpus.cz).

lepší ji označit i u tranzitivních sloves jako deagentivní, nikoli jako pasivní.⁸ Z bohemistické literatury by se k celému tomuto odstavci mohla uvést i monografie F. Štíchy (1984), která obsahuje podrobnou typologii funkcí reflexiva v češtině.⁹

Na s. 32 je v tabulce uvedena řada způsobů slovesného děje, aniž by byl použit tento termín.

Na s. 33 jsou uvedeny dva způsoby slovesného děje (s prefixy *po-*, res. *za-* a reflexivním formantem *si*) jako vyjadřující „uspokojení z dostatečné míry děje“, resp. obecně „uspokojení z děje“. Lze zde upozornit na to, že daná slovesa mají delimitativní (*po-* + *si*), resp. „kvantový“ význam (*za-* + *si*), tedy vyjadřují nějaké časové ohraničení.¹⁰ Skutečnost, že odpovídající významy se v ruštině vyjadřují bez reflexivního zájmena, potažmo – v druhém případě – vůbec s jinými prefixy nebo i bez nich, výrazně přispívají k problematičnosti této kategorie pro mluvčí ruštiny.

Na s. 33 jsou uvedeny tvary *взялся, гнался, брался* s možným přízvukem na postfixu *-ся*. Tvary s přízvukem na postfixu jsou u těchto sloves podle Zalijnjaka (2003) vesměs zastaralé.¹¹ Už Ďurovič (1964) píše: „Stylisticky nepríznačné a bez dublet je iba ojedinelé slovo *начаться*“, tedy tvar *начался*.¹²

V případě českých tvarů 3. os. minulého času typu *on nesl, ona nesla, oni nesly* atd. by se možná místo o „nevyjádřeném“ auxiliáru (s. 35) mohlo mluvit o nulovém (jak se vychází z nulového tvaru v přítomném čase ruského sponového slovesa *быть*).

V tabulce 4 na s. 36 bych rozdíl mezi češtinou a ruštinou co do osobních zájmen nepopsal pouze jako „Rozdíl v pozici ve větě“, ale jako neexistenci opozice emfatických a neemfatických (tonických a klitických) tvarů osobních zájmen v ruštině. Srov. i na s. 63 větu „tvary ruských osobních zájmen nejsou považovány za příklonky“ – spíše bych napsal, že ruština takové příklonky prostě nemá.

Na s. 43 se píše: „Chyba v umístění *se* je vedle chyby ve vypuštění této příklonky pro ruský mluvčí studenty velmi obtížná, ale nedá se vysvětlit přímým vlivem mateřského jazyka“ – nedá se to vysvětlit právě tím, že ruština žádné klitické tvary osobních zájmen nemá?

Na s. 63 je komentář „V rámci nesprávného užití jsme tedy rozlišovali (A) nesprávnou pozici (jinou než za přísudkem), (B) nesprávnou pozici za přísudkem a (C) vypuštění“ – nevyskytuje se nesprávné používání emfatických tvarů *tebe, tobě, jemu, jeho* místo klitických (*tě, ti, mu, ho*)?

Na s. 66 je uvedeno „Chyby v kategorii „vypuštěno“ vypovídají o neznalosti slovesné valence, (...). Tyto chyby ovšem stejně jako chyby v umístění krátkých tvarů osobních zájmen jinam než za slovesný přísudek nejsou způsobeny vlivem mateřštiny studenta, nýbrž nedostatečnou znalostí pravidel cílového jazyka“ – je to obecně tak? Běžně mluvená ruština je charakterizována tím, že lze vypustit prakticky jakékoliv slovní druhy, srov. příklady: *А. Видел? Б. Ерунда.* (tj. фильм в кино), č. asi spíše *Viděl jsi to? Je to blbost, Вынести бы надо* (tj. шкаф из комнаты), č. asi spíše *Мěli bychom ho вынести, Закупел. Выключи.* (tj. чайник), č. asi spíše *Už to vřelo, vypni to/ji* (tj.

⁸ Srov. Mel'čuk, I. A. 1993. The inflectional category of voice: towards a more rigorous definition. In: Comrie, B., Polinsky, M. (eds.): *Causatives and transitivity*. Amsterdam-Philadelphia, 1-46. (Studies in Language Companion Series 23)

⁹ Štícha, F. 1984. *Utváření a hierarchizace struktury větného znaku*. Praha.

¹⁰ Srov. Petrušina, E. V. 2000. *Aspektual'nye kategorii glagola v russkom jazyke v sopostavlenii s češkim, slovackim, pol'kim i bolgarskim jazykami*. Moskva, s. 164-169.

¹¹ Srov. Zalijnjak, A. A. 2003. *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva, s. 107, 113, 130, 700, 701, 724.

¹² Srov. Ďurovič, L. 1964. *Paradigmatika spisovnej ruštiny*. Bratislava, s. 240.

konvici), *Приглуши пожалуйста* (tj. *телевизор*), č. asi spíše *Ztiš to, prosím* atd.¹³ Aspoň v mluveném textu by to mohlo mít dopad na český projev probandů.

Na s. 68 se uvádí *Tímto se dá vysvětlit velký nárůst chyb v pozici*, zdá se mi však, že roste pouze podíl takových chyb, celkově je chyb (u mírně pokročilých) méně.

Na s. 74 se konstatuje ohledně používání pomocného slovesa v minulém čase: „Je zřejmé, že frekvence tvarů slovesa *být* v jazyce hraje významnou roli při osvojování tohoto jazykového jevu, v jehož akvizici byli studenti nejméně úspěšnější.“ Domnívám se, že nejde pouze o frekvenci, ale také o to, že se jedná o poměrně jednoduché pravidlo – všechna slovesa mají v minulém čase vždy stejné tvary pomocného slovesa. Srov. oproti tomu složitou kombinaci různých funkcí dativního reflexivního zájmena *si*, které navíc leckdy je asi arbitrární, srov. č. *stěžovat si*, slk. *stážovať sa*.

Na s. 111 se píše: „Nejméně problematické bylo užití sloves *jmenovat se* a *narodit se*, která se do ruštiny překládají jako slovesa zvrtná a používají se v řeči často.“ Možná zde hrají úlohu i jiné faktory než pouze zvrtnost překladového analoga v ruštině: zda je či není v ruštině obvyklé stejné etymon, zda má či nemá sloveso stejnou rekcii v ruštině a snad ještě další.

Na s. 123 se píše: „V rámci mluvního taktu se prepozice přizpůsobují hlavnímu přízvuku celého spojení a podrobují se stejným vnitroslovním fonetickým pravidlům, tj. slabika před přízvukem je redukována v 1. stupni, ostatní v druhém (Romportl 1962: 129). Víceslabičné předložky mívají mimoto v rámci mluvního taktu vedlejší přízvuk, který je slabší než u slov plnovýznamových, např. *никто, кроме те'бя, этого не с'делает; сидели ,около 'дома*“ – tato formulace je zavádějící, protože sekundární předložky jako *кроме, около* právě kvůli vedlejšímu přízvuku nemají obvyklou redukci vokálů (nevyslovuje se [Λ], resp. [ə] místo /o/).

U výhledů na s. 146 bych možná ještě připojil otázku, zda hraje úlohu to, jestli se v ruštině používá etymologicky shodné slovo, čili zda má české slovo *voda* odpovídající ruskému slovu *вода* stejné šance být vyslovováno s nekorektní kvalitou i kvantitou vokálů jako slovo *láska*, které odpovídá ruskému *любовь* atd.

Na s. 159 jsou patrné doby studia u probandů od sedmi do deseti let, je to v textu někde komentováno?

Nakonec ještě několik překlepů a drobností: na s. 18 se píše *v některých oblastech lexikonu* a také *lexikum*, asi by mělo být *lexikon, lexika* (tak to má SSJČ). Na s. 28 je v pozn. 13 nadbytečně v úplnosti rozepsána řada položek z literatury, které se pak stejně opakují v seznamu literatury. Na s. 42 je napsáno „v ruštině je zvrtné *se* neoddělitelnou součástí slovesa“, logičtější by bylo „zvrtné *-ся*“. Na s. 43 se odkazuje na kapitolu *Pozice reflexivního se ve větě* bez decimální klasifikace, která se jinak používá. Na s. 63 je napsáno „Nevyskytovaly se chyby typu *dej mou to* místo *dej mu to*“ – má být skutečně *mou*? Na s. 123 by místo *u slov staroslovanského původu* mělo být *u slov staroslověnského původu*. Na s. 125 by mělo u „*zopo'da* (města)“ být napsáno, že se jedná o plurál. Na stejné stránce je „*py'ky* (ruku, akuzativ singuláru)“, mělo by být *'pyky*. Stále na stejné stránce v pozn. 11 je tvar *Žažy* místo *Žaži*. Na s. 179 u probanda Z18_4 jsou poslední čtyři řádky naprosto bez jediné barevně vyznačené fonetické odchylky, má to skutečně být tak (jinde tolik „prázdných“ řádků není)? V seznamu literatury někde chybějí stránky nebo ročník časopisu u článků (Barinova 1971, Parolková 1967), někde je uvedena ISBN (Flídrová/Žaža 2005), někde jsou chyby v transliteraci ruštiny (sr. zápisy Kasparova 1986, Ščerba 1974, Weinreich 1979, Zinder 1960).

¹³ Srov. Zemskaja, E. A., Kitajgorodskaja, M. V., Širjaev, E. N. 1981. *Russkaja razgovornaja reč'. Obščie voprosy, slovoobrazovanie, sintaksis*. Moskva, s. 191, 197, 201.

Uvedené připomínky a odlišné názory samozřejmě nepopírají originální a velmi dobrý autorčin výkon. Práce je pečlivě vypracována i po stránce formální a jazykové.

Doporučuji disertační práci „Specifika češtiny ruských studentů (se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)“ Mgr. Katsiaryny Ramasheuské k obhajobě a v případě úspěšného průběhu obhajoby udělení titulu PhD.

V Praze, 13. 11. 2014

(Markus Giger)